

Ив. Харалампиев. БЪДЕЩЕТО НА БЪЛГАРСКИЯ ЕЗИК ОТ
ИСТОРИЧЕСКО ГЛЕДИЩЕ

(Върху морфологичен материал). Университетско издателство
„Св. св. Кирил и Методий“, Библиотека „Филология“,
Велико Търново, 1997. 267 стр.

Новата книга на Ив. Харалампиев, озаглавена “Бъдещето на българския език от историческо гледище” (Върху морфологичен материал), се състои от две части – “Проблеми на езиковото прогнозиране (с. 9–96) и “Очаквани промени в морфологичния състав на българския език” (с. 97–253). Работата завършва с кратко заключение и списък на цитираната литература, съкращенията и източниците.

Първата част – “Проблеми на езиковото прогнозиране” – започва с увод, в който се поставя въпросът за езиковото прогнозиране, определя се основната цел на изследването, посочват се конкретните задачи, с чието научно решение ще се осъществи целта. Тази част съдържа три глави: “Идеята за езиково прогнозиране”, “Теоретични и методологически въпроси” и “Главни подходи към езиковото прогнозиране”.

В “Идеята за езиково прогнозиране” се извършва критичен преглед на литературата по въпроса, като с основание вниманието на автора се съсредоточава върху възгледите на Ян Бодуен де Куртене, Ф. де Сосюр, Л. В. Щерба, А. Мейе, Е. Косериу. Струва ми се, че би било добре в края на тази глава да има обобщение, в което да се изведат положителните страни от досегашните схващания по проблемите на езиковото про-

гнозиране, върху които положителни страни авторът стъпва при по-нататъшните си научни търсения. Правилна е според мене констатацията, че лингвистичното прогнозиране ще бъде една от основните цели на езикознанието в световен мащаб през ХХІ в. Това още един път доказва необходимостта от обобщение, за каквото споменавам.

Втората глава – “Теоретични и методологически въпроси” – е написана с голяма компетентност. Авторът познава много добре общата теория на прогнозирането и творчески я прилага към езиковото прогнозиране, но в същото време той търси, а и намира според мене опорните точки за езиково прогнозиране. Приносът на Харалампиев в тази глава е безспорен. Той коригира и допълва досегашните изказвания по въпроса, като обосновава ролята и мястото на историческия подход при езиковото прогнозиране. От проблем само на социолингвистиката въпросът за езиковото прогнозиране у Харалампиев се превръща и в проблем на историята на езика. По този начин авторът разширява предмета и задачите на историята на езика като лингвистична наука.

Безспорен е приносът на Ив. Харалампиев при определяне и характеризирание методите на езиковото прогнозиране – екстраполация, експертиза, моделиране. Разработката на прогнозните методи е задълбочена, както е задълбочена цялата глава, възможностите на всеки от методите са подкрепени с примери.

В същата глава се анализират и принципите на прогнозната дейност. Казаното е вярно, но според мене може да се допълни и разшири. Има какво да се добави по този проблем, въпреки че някои неща са казани на друго място.

Струва ми се, че по-добре могат да бъдат разграничени прогнозната дейност в говоримия и в книжовния език в синхронен и диахронен план. Говори се например за езикова политика и езиково планиране, които имат валидност само по отношение на книжовния език. Освен това има твърде големи различия в отношението между книжовен и говорим (народен) език през вековете. Тъй като Харалампиев обосновава историческото прогнозиране в нашето езикознание, този преглед, струва ми се, става почти задължителен. Външната

намеса в развитието на езика е повече присъща за книжовния език и засяга предимно графичната и правописната система, но може да засегне и други системи, както е например с гръцкото влияние върху синтаксиса на българския език през средновековието. Вътрешното (структурното) развитие на езиковите системи е валидно и за говоримия, и за книжовния език, но в конкретните му проявления също могат да се забележат някои разлики. Харалампиев правилно се интересува от вътрешния развой на езика и от него изхожда при търсене на прогнозния резултат.

Правилно е според мене твърдението, че най-сигурни могат да бъдат прогнозите в областта на морфологията, но тъкмо в тази област процесите протичат най-бавно и остават почти незабележими. Този им бавен ход пък затруднява намирането на прогнозния резултат. Харалампиев правилно говори за “прогнозна тенденция”, но според мене по този кръг от въпроси може още по-нашироко да се поразсъждава.

Третата глава – “Главни подходи към езиковото прогнозиране” – е също много интересна и е написана компетентно и задълбочено. На Харалампиев принадлежи приносът за разработване на историческия прогнозен подход. Правилна е бележката му, че социолингвистичният подход, взет сам за себе си, е ограничен особено по отношение на тенденциите във вътрешноезиковия развой.

С основание Харалампиев отхвърля прогнозите от типа “Утре или ще вали, или няма да вали”, които, приложени към езика, означават, че това явление може да се развие в тази насока, но може и в друга. Такъв род прогнози в нашето езиковознание вече има. Те очертават няколко тенденции и толкова, по-нататък не се отива. А Харалампиев се стреми да бъде по-точен, по-конкретен и по-сигурен в прогнозния резултат.

Струва ми се, че по-ясно трябва да бъдат разграничени прогнозна тенденция и прогнозен резултат, от една страна, и кодификация, от друга. Субективният елемент е в кодификацията, както и в изучаването на факторите, които движат и определят езиковия развой, а не в същността на самия езиков процес.

Правилно е твърдението на Харалампиев, че всестранното познаване на езиковите закони (и закономерности) е най-важна предпоставка за обективност в прогнозната дейност. С откриване на все нови и нови такива закони прогнозната дейност ще увеличава своята надеждност и обективност. Изхождайки от досегашните успехи в областта на вътрешните езикови закони, Харалампиев формулира някои от тях по нов начин, други формулира като че ли за пръв път. Той говори за закон за отстраняване на ненужните езикови изразни средства, за закон за относителна автономия в развоя на териториалните диалекти, за закон за едновременно съществуване на старо и ново в езиковата система. Но тези закони не са от един порядък: първият и третият се отнасят както за говоримия, така и за книжовния език, а вторият засяга само диалектните формации. Не зная защо не се говори за един друг закон — натиск на системата, т. е. промяната в една система поражда стремеж към уравнивяване в нея, загубата на една езикова форма може да доведе до промяна в друга система, а може и в друго равнище, за да се намери езиково средство, с което да се изрази значението на отпадналото вече езиково средство. Историята на нашия език е богата с примери за такъв развой на определени езикови средства.

Като цялост първата част от книгата на Ив. Харалампиев е принос към теорията на езика и по-конкретно към теорията за историческия развой на езика. Езиковото прогнозиране за пръв път така обстойно и задълбочено се изучава и се представя системно и обобщено.

Втората част — “Очаквани промени в морфологичния състав на българския език” — е по-голяма по обем и очевидно авторът вижда в нея голяма част от приноса си за осветляване проблематиката на езиковото прогнозиране. Тя се състои от “Предварителни бележки” и шест глави, всяка от тях посветена на по един морфологичен проблем. В “Предварителни бележки” се повтарят мисли, съдържащи се в първата част, както и в увода към нея, въпреки че не всичко е повторение. Това обаче ми дава възможност да кажа, че според мене е бил нужен един общ увод към цялата книга, а в началото на втората част са можели да останат само бележките, които имат значение за изясняване на конкретните езикови въпроси.

Последователно във втората част се разглеждат промените и произтичащите от тях прогнозни тенденции във връзка с отпадане на граматичните средства за означаване на лице, с неутрализация на аломорфите и развитието на част от именните и глаголните форми, с тенденциите в развитието на звателните, бройните и членните форми на съществителните имена, с промените в системата на местоименията, с промените и прогнозните тенденции в системата на глаголните времена, с новите и очаквани формални промени в наклоненията и в преизказните глаголни времена. Според мене отделните глави са написани компетентно, с познаване на материала. Не са ясни обаче критериите за подбора тъкмо на тези явления из областта на морфологията, а не на други.

Тенденциите в развоя на българския език, които проучва Ив. Харалампиев, са илюстрирани с изобилен и убедителен доказателствен материал. Струва ми се, че само за възможността да се членуват личните имена този материал все още не е достатъчен.

Реализирането на тенденциите, за които говори авторът, се поставя в зависимост не само от чисто езикови условия и фактори, но и от множество конкретни неезикови (екстралингвистични) условия и фактори, които в подробности днес не могат да бъдат предвидени. По тези причини не може със сигурност да се предскаже кои от разглежданите тенденции ще се реализират пълно или частично, колко време ще е нужно за протичане на съответните процеси и кога точно ще стане това.

Новата книга на Ив. Харалампиев е принос към теорията и практиката на историческото прогнозиране. Както сам е отбелязал авторът (с. 7), “възможно е част от теоретичните разсъждения, позиции и постановки в това изследване да предизвикат възражения. Теорията и практиката на езиковото прогнозиране и нейното конкретно приложение тепърва ще се разработват, така че различните гледни точки са не само възможни, но и неизбежни”.

Русин Русинов